

Ο αγώνας για την ανεξαρτησία

Οι Έλληνες εξεγέρθηκαν ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία επειδή αρκετές μακροπρόθεσμες διαδικασίες, όπως η πρόσληψη του Διαφωτισμού, η ανάπτυξη των οικονομικών δυνάμεων και η ενίσχυση της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης, από το τέλος του 18ου αιώνα εξελίσσονταν πλέον με μεγαλύτερη ταχύτητα και η δυσανεμία για το πολιτικό σύστημα και τα φαινόμενα κατάρρευσής του αυξάνονταν. Στην Πελοπόννησο οι μουσουλμάνοι, οι οποίοι αποτελούσαν το 14% του πληθυσμού, κατείχαν περισσότερα από τα δύο τρίτα περίπου της γης. Η επέκταση της παραγωγής προϊόντων με προορισμό την αγορά και του ελεγχόμενου από Έλληνες εμπορίου λόγω της αυξανόμενης ζήτησης από την Ευρώπη μπορούσε ως εκ τούτου μακροπρόθεσμα να υλοποιηθεί μόνο εις βάρος των Τούρκων. Για τους μικροϊδιοκτήτες γης και τους ακτήμονες η ανάγκη απόκτησης γης ήταν ασφαλώς μεγάλη. Όποιος παρήγε για την αγορά, όποιος ασκούσε εμπόριο και έκανε επενδύσεις, χρειαζόταν καθημερινά σε μεγάλο βαθμό την ασφάλεια του δικαίου και μάλιστα σε όλο τον υπερτοπικό τομέα της οικονομίας και των οικονομικών συναλλαγών.

Όμως ακριβώς σε αυτό τον τομέα έπρεπε να υπολογίζει κανείς με αρκετά υψηλό ρίσκο. Μια αιφνίδια και οξεία οικονομική ύφεση

καθώς και αρκετά έντονες διαμάχες των φορέων της αυτοδιοίκησης με Τούρκους φορείς εξουσίας κατά τη δεύτερη δεκαετία του 19ου αιώνα προκάλεσαν τόσο μεγάλη απογοήτευση, ώστε ευρέα πληθυσμιακά στρώματα ήταν πλέον πεπεισμένα ότι η οθωμανική κυριαρχία αδυνατούσε κατ' αρχήν και όχι περιστασιακά να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των χριστιανών υπηκόων. Τα θρησκευτικά όρια χάρασσαν συγχρόνως πολιτικά και εθνικά όρια¹ η δυναμική της επαναστατικής βίας πολλαπλασιάστηκε κατακόρυφα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η Φιλική Εταιρεία, επαναστατική μυστική οργάνωση η οποία ιδρύθηκε το 1814 στην Οδησό και τα μέλη της αρχικά δεν ήταν ακριβώς καθιερωμένοι ευκατάστατοι έμποροι αλλά εμποροϋπάλληλοι, παντοπώλες, καταστηματάρχες και μικροεμπορευόμενοι που δεν είχαν ενσωματωθεί στις χώρες διαμονής τους, κατόρθωσε από το 1819 να κερδίσει την υποστήριξη των αρχηγείων των Πελοποννησίων γαιοκτημόνων και άλλων μελών του ελληνικού ανώτερου κοινωνικού στρώματος.²

Ηγέτης της Εταιρείας ήταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, υποστράτηγος του ρωσικού στρατού και υπασπιστής του τσάρου Αλεξάνδρου Α'. Στις 22 Φεβρουαρίου/6 Μαρτίου 1821³ διέβη με ρωσική στολή και με

¹ Βλ. Gunnar Hering, «Zum Problem der Ursachen revolutionärer Erhebungen am Anfang des 19. Jahrhunderts», στο Christo Choliolčev, Karlheinz Mack & Arnold Suppan (επιμ.), *Nationalrevolutionäre Bewegungen in Südosteuropa im 19. Jahrhundert*, Βιέννη & Μόναχο 1992, σ. 17–30 [ελλ. μτφρ. Gunnar Hering, «Σχετικά με το πρόβλημα των επαναστατικών εξεγέρσεων στις αρχές του 19ου αιώνα», *Τα Ιστορικά* 24–25 (Ιούνιος–Δεκέμβριος 1996), σ. 105–120].

² George Demetrios Frangos, *The Philike Etaireia, 1814–1821: A Social Analysis*, διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Κολούμπια, Ανν Άρμπορ, Μίσιγκαν, 1971.

³ Όπως είθισται στη σχετική βιβλιογραφία, οι ημερομηνίες του ελληνικού αγώνα για την ανεξαρτησία που ακολουθούν αποδίδονται με το παλιό (ιουλιανό) ημερολόγιο, και οι ημερομηνίες της ευρωπαϊκής ιστορίας και του φιλελληνισμού με το νέο (γρηγοριανό). Γεγονότα τα οποία συχνά χρονολογούνται τόσο με το παλιό όσο και με το νέο ημερολόγιο αποδίδονται εδώ και με τις δύο ημερομηνίες.

μια μικρή ομάδα τον Προύθο, ο οποίος αποτελούσε το όριο μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, για να δώσει δύο ημέρες αργότερα στο Ιάσιο, την πρωτεύουσα της Μολδαβίας, το σύνθημα για μια μεγάλη επανάσταση εναντίον της σουλτανικής κυριαρχίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Θα ξεκινούσε στη Μολδαβία και τη Βλαχία, δύο αυτόνομες ηγεμονίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στις οποίες οι Έλληνες κατείχαν ισχυρή θέση στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και στην ηγετική κρατικούπαλληλική ελίτ, στην Ορθόδοξη Εκκλησία και προπάντων ως διαμεσολαβητής της αρχαίας και της δυτικοευρωπαϊκής παιδείας.⁴

Ματαιώς ήλιζαν πολλοί επαναστάτες και ιδιαιτέρως ο Υψηλάντης για παρέμβαση της Ρωσίας και νέα εξέγερση των Σέρβων· ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ καταδίκασε την εξέγερση, ενώ δεν επιτεύχθηκε συνεννόηση με τους Σέρβους. Όταν στις 30 Απριλίου ισχυρά οθωμανικά στρατεύματα με τη συμφωνία της Ρωσίας εισέβαλαν στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, η επαναστατική προσπάθεια των ιδιαιτέρως αδύναμων ατάκτων και των στρατιωτών της ηγεμονικής φρουράς, οι οποίοι πλέον στηρίζονταν αποκλειστικά στις δικές τους δυνάμεις, απέτυχε· εκτός από τις οργανωτικές ελλείψεις, επέδρασε αρνητικά και το γεγονός ότι δεν επιτεύχθηκε να συνδεθούν οι στόχοι των ως επί το πλείστον Ελλήνων οπαδών του Υψηλάντη και των Ρουμάνων εξεγερθέντων των οποίων ηγείτο ο Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκου σε μία συνολική σύλληψη η οποία θα ένωνε όλες τις δυνάμεις. Οι Ρουμάνοι εξεγερθέντες στράφηκαν τόσο εναντίον των βογιάρων όσο και

⁴ Εξαιρετικά σημαντική βιβλιογραφία για τον αγώνα της ανεξαρτησίας: Richard Clogg (επιμ.), *The Struggle for Greek Independence*, Λονδίνο 1973· Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 1971· του ίδιου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. 5–8, Θεσσαλονίκη 1980, 1982, 1986, 1988· Christopher M. Woodhouse, *The Greek War of Independence*, Λονδίνο 1952· Douglas Dakin, *The Greek Struggle for Independence 1821–1833*, Λονδίνο 1973 [ελλ. έκδ. *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία, 1821–1833*, μτφρ. Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1983].

εναντίον της κυριαρχίας των Ελλήνων Φαναριωτών στις Ηγεμονίες, και δεν είχαν κανένα συμφέρον να προσβλέπουν σε ένα ελληνικό καθεστώς με νέο πρόσημο. Στην κρίσιμη φάση της επανάστασης ξέσπασε σύγκρουση μεταξύ του Υψηλάντη και του Βλαδιμηρέσκου, ο οποίος επιζητούσε επαφές με τους Τούρκους — ο Ρουμάνος καταδικάστηκε στο στρατόπεδο του Υψηλάντη σε θάνατο και εκτελέστηκε τη νύχτα της 22ας προς 23η Μαΐου. Στη μάχη του Δραγατσανίου στις 7 Ιουνίου 1821 κάμφθηκε η τελευταία αντίσταση των εξεγερθέντων στη Βλαχία· ο Υψηλάντης διέφυγε στις 15 Ιουνίου στην Αυστρία. Στο Σκουλένι οι Τούρκοι κατέβαλαν τους επαναστάτες της Μολδαβίας. Διασκορπισμένα υπολείμματα των εξεγερθέντων εξακολούθησαν να αγωνίζονται μέχρι το φθινόπωρο, και στις 8 Σεπτεμβρίου τα οθωμανικά στρατεύματα κατέβαλαν την τελευταία χούφτα Ελλήνων επαναστατών στη μονή του Σέκου μετά από σκληρή αντίσταση.

Ανεξάρτητα από τα γεγονότα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, στον νότο του ελληνικού οικιστικού χώρου είχαν ευδοκιμήσει σε σημαντικό βαθμό οι προετοιμασίες για την επανάσταση. Σε τούτο συνέβαλε επίσης το ότι ο αποσχιστικός Αλή πασάς των Ιωαννίνων, ο οποίος ήθελε να αποκόψει τον τομέα της διοίκησής του στα βορειοδυτικά του ελληνικού οικιστικού χώρου και να τον μετατρέψει σε αυτόνομο κράτος, όντας σε σύγκρουση με την Κωνσταντινούπολη κατά την παραμονή της Επανάστασης κινητοποίησε χριστιανούς συμμάχους από το Σούλι και ηπειρώτες Αλβανούς εναντίον των οθωμανικών στρατευμάτων. Τον Μάρτιο του 1821⁵ ξεκίνησε ο αγώνας

⁵ Για τον χρόνο και τον τόπο της εκδήλωσης της Επανάστασης υπάρχουν ποικίλες εκδοχές. Οι επαναστάτες ήθελαν να αρχίσουν την Επανάσταση στις 25 Μαρτίου 1821, ημέρα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Εν τω μεταξύ, έχει διαπιστωθεί ότι τις ταραγμένες μέρες λίγο πριν από τις 25 Μαρτίου 1821 είχαν ήδη σημειωθεί επεισόδια· βλ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, σ. 61–62. Η αντιπαράθεση είναι άνευ αντικειμένου, εφόσον η σύγχρονη συζήτηση για τις θεωρίες των επαναστάσεων προτείνει να γίνεται λόγος για επανάσταση μόνον όταν μεμονωμένες επαναστατικές ενέργειες έχουν οδηγή-

των Ελλήνων ατάκτων εναντίον των Οθωμανών, ο οποίος μεταξύ της 21ης και της 28ης Μαρτίου εξαπλώθηκε στην Πελοπόννησο και στην ανατολική Στερεά Ελλάδα. Τον Απρίλιο προσχώρησαν στην Επανάσταση τα νησιά του Αιγαίου, τον Μάιο ξέσπασε η Επανάσταση και στη δυτική Στερεά Ελλάδα, τη Θεσσαλία, καθώς και στην Εύβοια, τη Χαλκιδική και την Κρήτη, ενώ αργότερα άρχισαν συγκρούσεις στην Ήπειρο και τη δυτική Μακεδονία.

Η μεγάλη ελληνική εξέγερση, η *Επανάσταση*, ξεκίνησε υπό ασυγκρίτως ευνοϊκότερες προϋποθέσεις απ' ό,τι η εξέγερση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.⁶ Οι Έλληνες κατόρθωσαν σύντομα να περιορίσουν τους Τούρκους στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα σε οχυρωμένα σημεία και να θέσουν υπό τον έλεγχό τους το μεγαλύτερο μέρος των δύο περιοχών. Ενάντια σε ισχυρότερα οθωμανικά στρατεύματα πέτυχαν λαμπρές νίκες, όπως π.χ. στη μάχη στο Βαλτέτσι στις 12/13 Μαΐου 1821, οι οποίες προπάντων ενίσχυσαν την αυτοπεποίθηση των επαναστατών, ενώ πρόσφεραν την ευκαιρία στον ισχυρογνώμονα και ικανότατο στην οργάνωση του πολέμου ηγέτη των ατάκτων Θεόδωρο Κολοκοτρώνη να επιβληθεί ως στρατιωτικός ηγέτης στην Πελοπόννησο και ως μία από τις κεντρικές προσωπικότητες της Επανάστασης. Παρ' όλα αυτά, οι επιτυχίες της αρχικής φάσης δεν είχαν, εν μέρει, μακροχρόνιο αντίκτυπο, διότι οι ανοργάνωτοι, ανάσκητοι, εν πολλοίς απειθάρχητοι και αριθμητικά όχι ιδιαιτέρως ισχυροί άτακτοι συχνά δεν διατηρούσαν τις θέσεις που κέρδιζαν στις μάχες και δεν μπορούσαν να αξιοποιήσουν τα

σει σε ένα μαζικό κίνημα. Στη δική μας περίπτωση μπορεί να γίνει λόγος γι' αυτό μόλις στο τελευταίο δεκαήμερο του Μαρτίου.

⁶ Επισκόπηση της οθωμανικής ιστορίας εκείνης της εποχής με βιβλιογραφικές παραπομπές για την εσωτερική κρίση και τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες βλ. στο J. Stanford & Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, τόμ. 2, Καίμπριτζ κ.α. 1977, σ. 8 κ.ε.

πλεονεκτήματα, καθώς μάλιστα υπολείπονταν σε σύγχρονα όπλα, πυρομαχικά, σύντομα δε και σε τρόφιμα.

Προς όφελος των επαναστατών επέδρασαν αρκετές συνθήκες. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν σε βαθιά κρίση: η διάλυση της παλιάς τάξης κυριαρχίας και διοίκησης, η καταστροφική κατάσταση των κρατικών οικονομικών και ο αντίκτυπός τους στην οικονομία, η παρακμή του απείθαρχου και ανίκανου πλέον σώματος των γενιτσάρων, η διαμάχη με τον αποσχιστικό Αλή πασά των Ιωαννίνων η οποία διήρκεσε μέχρι το 1822, καθώς και ο πόλεμος με την Περσία από το 1820 έως το 1823, περιόριζαν την ικανότητα της Πύλης για πολιτικές και στρατιωτικές κινήσεις. Τα πλοία των ελληνικών ναυτικών νησιών, τα οποία ασφαλώς ήταν οπλισμένα και εύκολα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως πολεμικά, απειλούσαν τις γραμμές ανεφοδιασμού στο Αιγαίο· οι επιχειρήσεις των οθωμανικών χερσαίων στρατευμάτων στον ελληνικό νότο έπρεπε να ολοκληρώνονται μεταξύ της άνοιξης και του φθινοπώρου, όταν οι δρόμοι της κεντρικής Ελλάδας ήταν βατοί για την προέλαση πολυάριθμων στρατευμάτων και ακολούθως ανοιχτοί για την επιστροφή στα χειμερινά τους καταλύματα. Τέλος, το δύσβατο του γεωγραφικού αναγλύφου διευκόλυνε τους Έλληνες στην ανάπτυξη του κλεφτοπόλεμου, με αποτέλεσμα μικρότερες δυνάμεις να επιφέρουν στα οθωμανικά στρατεύματα αισθητά πλήγματα — π.χ. υπό την ηγεσία του Κολοκοτρώνη άτακτα στρατεύματα εξουδετέρωσαν ένα μεγάλο μέρος του στρατεύματος του Μαχμούτ πασά – Δράμαλη στις 26 Ιουλίου 1822 στα στενά των Δερβενακίων στην Πελοπόννησο. Μολονότι οι επαναστάτες επικράτησαν στον νότο από τα τέλη του 1821, υπέστησαν και ήττες, και δεν μπορούσαν να παρεμποδίσουν φρικτές τιμωρητικές εκστρατείες, όπως π.χ. εναντίον της Χίου τον Μάρτιο-Απρίλιο του 1822,⁷ οι οποίες προκάλεσαν κύμα αγανάκτησης σε ολόκληρη την Ευρώπη και τις ΗΠΑ.

⁷ William St. Clair, *That Greece Might Still Be Free. The Philhellenes in the War of*

Υπό αυτές τις προϋποθέσεις άρχισε η πολιτική-διοικητική οργάνωση των απελευθερωμένων περιοχών. Στις 20 Δεκεμβρίου 1821 συνήλθε στην Πιάδα, κοντά στην αρχαία Επίδαυρο, η Α΄ Εθνοσυνέλευση, η οποία την 1η Ιανουαρίου 1822 διακήρυξε την ανεξαρτησία της Ελλάδας και θέσπισε το πρώτο σύνταγμα. Η συγκρότηση του νέου κράτους ήταν δυσχερής διαδικασία, καθώς απορρίφθηκαν και διαλύθηκαν οι ξεπερασμένοι οθωμανικοί θεσμοί, οι οποίοι δεν μπορούσαν επ' ουδενί να ενσωματωθούν σε ένα φιλελεύθερο, δημοκρατικό συνταγματικό κράτος, κι έπρεπε να δημιουργήσουν ένα εντελώς νέο σύστημα διακυβέρνησης, έναν εντελώς νέο κρατικό μηχανισμό. Αυτή τη διαδικασία συγκρότησης την επηρέαζαν σημαντικά διαφορές συνθήκες: στον αιματηρό πόλεμο με τα εναλλασσόμενα μέτωπα ερημώνονταν μεγάλες περιοχές της χώρας, οικισμοί και παραγωγικές δομές, καθώς και χωράφια και φυτείες· μεταξύ των ατάκτων και των αρχηγών τους, των κτηματιών φορέων της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης και των λογίων προέκυπταν σύνθετες συγκρούσεις· οι ιστορικές περιοχές με το ιδιαίτερο οικονομικό και πολιτισμικό προφίλ —η Πελοπόννησος, η Στερεά Ελλάδα και τα νησιά— είχαν διενέξεις για τη θέση τους στο σχεδιαζόμενο συγκεντρωτικό κράτος, ενώ εκδηλώθηκαν και αντιπαραθέσεις για τη δομή των κρατικών εξουσιών και τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής. Αυτές οι εντάσεις εκτονώθηκαν σε δύο εμφυλίους πολέμους κατά τη διάρκεια του αγώνα για την ανεξαρτησία: στον πρώτο αντιπαρατέθηκαν το 1823/1824 άτακτοι και πολιτική ηγεσία, στον επακόλουθο δεύτερο το 1824 οι μεγάλες γεωγραφικές περιφέρειες.⁸

Independence, Λονδίνο 1972, σ. 78 κ.ε.

⁸ Βλ. John Anthony Petropoulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833–1843*, Πρίνστον, Νιου Τζέρσυ 1968 [ελλ. έκδ.: *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833–1843)*, 2 τόμ., μτφρ. ομάδα συνεργατών, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1985]· Gunnar Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821–1936*, μτφρ. Θ. Παρασκευόπουλος, Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2004, τόμ. 1, σ. 63–196.

Η φάση της αδυναμίας των οθωμανικών στρατευμάτων στον νότο τελείωσε όταν τον Φεβρουάριο του 1824 η Πύλη συνομολόγησε συμφωνία με τον Μωχάμεντ Άλυ, βαλή της Αιγύπτου, η οποία προέβλεπε την αποστολή αιγυπτιακών στρατευμάτων υπό τη διοίκηση του Ιμπραήμ, γιου του Μωχάμεντ Άλυ, στην Πελοπόννησο. Οι καλά εξοπλισμένοι και εκπαιδευμένοι Αιγύπτιοι κατέστειλαν κατ' αρχάς το 1824 την επανάσταση των Κρητών, αποβιβάστηκαν στις 11/12 Φεβρουαρίου 1825 στην Πελοπόννησο και έθεσαν ταχύτατα τη χερσόνησο υπό τον έλεγχό τους. Το οχυρό του Μεσολογγίου, το οποίο λόγω της μακρόχρονης αντίστασης κατά της υπεροπλίας των πολιορκητών (Απρίλιος 1825 – Απρίλιος 1926) είχε γίνει για τους Έλληνες σύμβολο του αγώνα για την ανεξαρτησία, έπεσε, όταν οι υπερασπιστές του τη νύχτα της 10ης προς την 11η Απριλίου 1826 επιχείρησαν απελπισμένη έξοδο ανάμεσα στις εχθρικές γραμμές. Τότε οι περισσότεροι υπερασπιστές, ανάμεσά τους και πολλοί φιλέλληνες, βρήκαν τον θάνατο. Η αντίσταση και η πτώση του Μεσολογγίου προκάλεσε σε ολόκληρη την Ευρώπη κύμα συμπάθειας και θαυμασμού για τους Έλληνες.⁹ Στην ενδοχώρα της Στερεάς Ελλάδας οι επαναστάτες μπόρεσαν πάντως να αντεπεξέλθουν καλύτερα, καθώς μόνο η Ακρόπολη των Αθηνών καταλήφθηκε από τον οθωμανικό στρατό. Ασφαλή στήριξη βρήκαν οι Έλληνες στα νησιά του Αιγαίου και προπαντός στην Ύδρα, οι ναυτικοί της οποίας είχαν κερδίσει πολλά χρήματα από το θαλάσσιο εμπόριο με τη Ρωσία και κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων στην Ανατολική Μεσόγειο.

⁹ Στέφανος Παπαδόπουλος, *Το Μεσολόγγι και ο φιλελληνισμός*, Ιωάννινα 1971.

Ο αγώνας για την ανεξαρτησία στη διεθνή πολιτική

Οι επιλογές των ευρωπαϊκών Δυνάμεων στην εξωτερική πολιτική¹ απέκλειαν αρχικά την υποστήριξη των Ελλήνων. Την 1η Ιανουαρίου 1820, πριν από την Επανάσταση, κηρύχθηκε η επανάσταση στην Ισπανία και μετά επανεισήχθη το σύνταγμα του Κορτές του 1812, το οποίο βασιζόταν στο γαλλικό του 1791. Αυτό είχε ως επακόλουθο την αιματηρή επέμβαση της Γαλλίας. Το 1820 ξέσπασαν αναταραχές και στην Πορτογαλία, και το 1822 ο βασιλιάς Ιωάννης ΣΤ' υποχρεώθηκε να ορκιστεί σε ένα σύνταγμα το οποίο είχε συνταχθεί σύμφωνα με το πρότυπο του ισπανικού. Η σύνοδος της Πενταπλής Συμμαχίας, η οποία συνεδρίαζε από τον Ιανουάριο του 1821 στο Λάυμπαχ, αποφάσισε τη στρατιωτική επέμβαση της Αυστρίας για την καταστολή τής

¹ Επισκόπηση με θεμελιώδη βιβλιογραφία στο Μ. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, Νέα Υόρκη 1966, σ. 53-87· περαιτέρω βλ. προπάντων Anton v. Prokesch-Osten, *Geschichte des Abfalls der Griechen vom Türkischen Reiche*, 6. τόμ., Βιέννη 1867· Edouard Driault & Michel Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce*, τόμ. 2, Παρίσι 1925· H. W. Temperley, *The Foreign Policy of Canning, 1822-7*, Λονδίνο 1925· C. W. Crawley, *The Question of Greek Independence. A Study of British Policy in the Near East 1821-1933*, Καίμπριτζ 1930· V. J. Puryear, *France and the Levant from the Bourbon Restoration to the Peace of Kutiah*, Μπέρκλυ, Λος Άντζελες 1941· A. V. Fadeev, *Rossija i vostočnyj krizis 20ch godov XIX veka*, Μόσχα 1958.

εξέγερσης στη Νεάπολη, η οποία ξέσπασε στις 2 Ιουλίου 1820. Στις 12 Μαρτίου άρχισε η επανάσταση στο Πεδεμόντιο. Ήταν λοιπόν εύκολο για τον Μέττερνιχ να παρουσιάσει την ελληνική επανάσταση ως μέρος μιας διεθνούς συνωμοσίας, η οποία απειλούσε την ειρήνη στην Ευρώπη, και ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄, ο οποίος ούτως ή άλλως απέρριπτε τα επαναστατικά κινήματα και είχε την έμμονη ιδέα ότι ενορχηστρώνονταν από το Παρίσι, ήθελε να δείξει με την αποφασιστική του στάση ότι η Πετρούπολη επ’ ουδενί δεν στηρίζει την ελληνική επανάσταση, την οποία πάντως είχε ξεκινήσει ένας στρατηγός σε ρωσική υπηρεσία. Εντούτοις, ο τσάρος εμπόδιζε μια απόφαση επέμβασης, προκειμένου να διατηρήσουν οι κυβερνήσεις κάποιο περιθώριο κινήσεων και να προσαρμόσουν τη διπλωματία τους σε επανεκτιμήσεις της κατάστασης. Εξάλλου, η βρετανική πολιτική ήθελε να αποφύγει μια στενότερη σύνδεση με τις συντηρητικές ηπειρωτικές δυνάμεις, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα κοινή δράση στο ελληνικό ζήτημα. Επιπλέον, όλες οι Δυνάμεις συμφωνούσαν κατ’ αρχάς να διατηρήσουν την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας· ειδικά η Αγγλία δεν ήθελε να θέσει σε κίνδυνο τον οθωμανικό φραγμό απέναντι στη ρωσική επιρροή στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Με αυτή την πολιτική άφηγε να εννοηθεί ότι θα ήταν πρόθυμη να αποδεχθεί την καταστολή της επανάστασης από την Πύλη. Προς αυτή τη λύση ασκούσε πίεση η Ιερή Συμμαχία.²

Στην ευρωπαϊκή πολιτική εκδηλώθηκε κινητικότητα όταν η Πετρούπολη μετά τις διώξεις εις βάρος Ελλήνων σε οθωμανικές πόλεις, έπειτα από τον απαγχονισμό του Οικουμενικού Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης Γρηγορίου Ε΄ τη νύχτα του Πάσχα του 1821 και ύστερα από τη θανάτωση και άλλων αξιωματούχων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, κατέληξε σε μια διαφοροποιημένη εκτίμηση

² Eberhard Schütz, *Die europäische Allianzpolitik Alexanders I. und der griechische Unabhängigkeitskampf 1820–1830*, Βησμπάντεν 1975.

των γεγονότων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ανακάλεσε τον πρεσβευτή της από την Κωνσταντινούπολη. Εκτός από την αξίωση της προστασίας της Ορθοδοξίας στην αυτοκρατορία του σουλτάνου, το μακροπρόθεσμο ρωσικό συμφέρον για ελεύθερη ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών στη Μεσόγειο, καθώς και για τη διασφάλιση των θέσεων της στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στη Σερβία, επέτασσε μια ενεργό πολιτική, στην οποία το ζήτημα της δημιουργίας ξεχωριστού ελληνικού κράτους αποτελούσε απλώς μια εξαρτημένη μεταβλητή. Όμως στο Συνέδριο της Βερόνας το 1822 ο Αλέξανδρος συντάχθηκε με την καταδίκη της Επανάστασης από τον Μέττερνιχ — η αλληλεγγύη των μοναρχών και ο φόβος του τσάρου μήπως η Ρωσία απομονωθεί βάραιναν εκείνες τις στιγμές πολύ περισσότερο απ' ό,τι τα πάθη των ορθοδόξων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και περισσότερο από την ευαίσθητη κάμψη της εξαγωγής δημητριακών από τον χώρο του Εύξεινου Πόντου.³ Καθώς οι ευρωπαϊκές Δυνάμεις αφενός ήθελαν να εμποδίσουν μια μεμονωμένη ενέργεια της Ρωσίας εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αφετέρου ήταν αγανακτισμένες με την αιγυπτιακή εκστρατεία στην Πελοπόννησο και την ερήμωση της χερσονήσου, υποχώρησαν προς μια κατεύθυνση που σταδιακά ανταποκρινόταν στις προσδοκίες των επαναστατών για αναγνώριση ενός ελληνικού κράτους. Το γεγονός ότι η Πύλη κατ' αρχήν ήταν πρόθυμη να αποσύρει ξανά τα στρατεύματά της από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες έδωσε στην Πετρούπολη τη δυνατότητα να αποκαταστήσει τις διπλωματικές σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη κι έτσι να δημιουργήσει μια σημαντική προϋπόθεση για νέες διαπραγματεύσεις με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις σχετικά με το ελληνικό ζήτημα. Αυτές ωστόσο δεν οδήγησαν σε απότομο αποτέλεσμα

³ Ακριβή στοιχεία στο Α. V. Fadeev, *Rossija i vostočnyj krizis 20ch godov XIX veka*, Μόσχα 1958, σ. 55· Ο. Β. Σùparo, *Osvobodzenie Grecii i Rossija*, Μόσχα 1965, σ. 89. κ.ε.

και ώθησαν τη ρωσική κυβέρνηση μάλλον προς την άποψη ότι μελλοντικά θα έπρεπε να λαμβάνει λιγότερο υπόψη τις Δυνάμεις και εν ανάγκη να ενεργεί και μόνη της.

Στη Γαλλία η συντριπτική εκλογική νίκη των ακραίων φιλομοναρχικών το 1824 όξυνε την αντιδραστική πορεία της κυβέρνησης: ο νέος βασιλιάς Κάρολος Ι΄ έδειχνε να βρίσκεται πιο κοντά σε αυτούς απ' ό,τι ο προκατόχος του Λουδοβίκος ΙΗ΄. Η εκτίμησή τους ότι ένα πλήγμα στην ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα διατάρασσε την ισορροπία δυνάμεων στην Ευρώπη και έτσι θα μπορούσε να θίξει τα γαλλικά συμφέροντα συνδεόταν με τον φόβο ότι μια τέτοια εξέλιξη θα έδινε ώθηση στη φιλελεύθερη αντιπολίτευση στο εσωτερικό. Μολαταύτα, το Παρίσι προσαρμόστηκε σχετικά γρήγορα στη νέα κατάσταση: η απόφαση του Βύρωνα να μεταβεί στους επαναστάτες, η σύναψη ελληνικών δανείων στο Λονδίνο και οι δραστηριότητες της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου προκάλεσαν την ανησυχία ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να μετατραπεί σε βρετανικό δορυφόρο, εις βάρος των γαλλικών συμφερόντων στην Ανατολή. Η Γαλλία άρχισε ως εκ τούτου, ανεξαρτήτως του ιδεολογικού χάσματος που τη χώριζε από τους επαναστάτες, να αναπτύσσει επαφή με τους Έλληνες: το 1825 κατέφθασε ο Γάλλος φιλέλληνας Θεοβάλδος Πισκατόρου ως μυστικός πράκτορας του γαλλικού Υπουργείου των Εξωτερικών, για να διερευνήσει τη δυνατότητα γαλλορωσικής συμφωνίας για το ελληνικό ζήτημα.⁴

Η μεταβολή των εκτιμήσεων της κατάστασης και των διπλωματικών ενεργειών δεν χρειάζεται να παρουσιαστούν λεπτομερέστερα εδώ. Συνοπτικά πρέπει να συγκρατήσουμε ότι οι σχέσεις μεταξύ των Δυνάμεων συνεπεία της μακράς διάρκειας του αγώνα για την

4 St. Clair, *Greece*, σ. 264–265. Για τη γαλλική πολιτική, βλ. Vernon John Puryear, *France and the Levant from the Bourbon Restoration to the Peace of Kutiah*, Μπέκκλυ, Λος Άντζελες 1941.

ανεξαρτησία σύντομα οδήγησαν σε σχετικοποίηση των αρχών που διακηρύχθηκαν το 1821. Το βρετανο-ρωσικό Πρωτόκολλο της 23ης Μαρτίου/4ης Απριλίου 1826 προέβλεπε τη βρετανική διαμεσολάβηση μεταξύ της Πύλης και των Ελλήνων με στόχο την ίδρυση μιας αυτόνομης αλλά φόρου υποτελούς ελληνικής κρατικής οντότητας, στην περίπτωση δε της αποτυχίας αυτών των διαπραγματεύσεων την από κοινού ή ξεχωριστή επέμβαση των δύο Δυνάμεων· στη Συνθήκη του Λονδίνου της 6ης Ιουλίου 1827 η Ρωσία, η Αγγλία και η Γαλλία συμφώνησαν να επιβάλουν τη λύση της αυτονομίας με διαπραγματεύσεις και εν ανάγκη με κοινή επέμβαση των στόλων. Με βάση αυτές τις συμφωνίες οι τρεις Δυνάμεις έστειλαν πλοία στην Πελοπόννησο για να αποκόψουν τον ανεφοδιασμό των Αιγυπτίων και να τους αναγκάσουν σε υποχώρηση. Στον κόλπο του Ναβαρίνου (Πύλου) αυτή η ναυτική μοίρα ενεπλάκη στις 8/20 Οκτωβρίου 1827 λόγω παρανοήσεων σε ναυμαχία με τον οθωμανο-αιγυπτιακό στόλο, ο οποίος συνεντρίβη σχεδόν ολοσχερώς.⁵ Οι επαναστάτες με αυτό τον τρόπο ανακουφίστηκαν. Όταν η Πύλη στη συνέχεια κατήγγειλε τη ρωσο-οθωμανική Συνθήκη του Άκκερμαν (7 Οκτωβρίου 1826), η οποία είχε σε γενικές γραμμές ικανοποιήσει τα συμφέροντα της Πετρούπολης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, στη Σερβία και στον Καύκασο, πρόσφερε στη Ρωσία την αφορμή να κηρύξει τον πόλεμο στις 28 Απριλίου 1828.

Στη Συνθήκη της 9ης Αυγούστου 1828 ο Μωχάμεντ Άλυ της Αιγύπτου, ο οποίος ήθελε να αποστασιοποιηθεί από περαιτέρω εμπλοκές, και το Λονδίνο συμφώνησαν να απομακρυνθούν τα αιγυπτιακά στρατεύματα. Στη θέση τους μετέβησαν στην Πελοπόννησο γαλλικά στρατεύματα κατόπιν γαλλοβρετανικής συμφωνίας.⁶ Παρά την

⁵ Christofer M. Woodhouse, *The Battle of Navarino*, Λονδίνο 1965.

⁶ Βλ. σχετικά Βασίλης Κρεμμυδάς, «Ο γαλλικός στρατός στην Πελοπόννησο», *Πελοποννησιακά* 12 (1976/1977), σ. 75-102.

εμφανή του αδυναμία στο νοτιοανατολικό μέτωπο και στο μέτωπο του Καυκάσου, ο ρωσικός στρατός κατόρθωσε το 1829 να προελάσει: στις 27 Ιουνίου έπεσε στα χέρια του το μεγαλύτερο οχυρό στην Ανατολή, το Ερζερούμ, και στις 19 Αυγούστου η ασπίδα προστασίας της Κωνσταντινούπολης, η Αδριανούπολη.

Η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε θετικές συνέπειες για τους Έλληνες. Στο άρθρο 10 της Ειρήνης της Αδριανουπόλεως⁷ (14 Σεπτεμβρίου 1829) η Οθωμανική Αυτοκρατορία υποχρεώθηκε να αναγνωρίσει το βρετανο-γαλλο-ρωσικό Πρωτόκολλο της 22ας Μαρτίου 1829 για τα σύνορα της μελλοντικής αυτόνομης, υπό οθωμανική επικυριαρχία ελληνικής κρατικής οντότητας. Καθώς η Αγγλία φοβήθηκε ότι η ορθόδοξη μεγάλη δύναμη θα ασκούσε ισχυρή επίδραση στην Ελλάδα, επέμενε αρχικά να αναγνωριστεί το ελάχιστο δυνατόν έδαφος στο νέο κράτος, τα βόρεια σύνορα του οποίου θα εκτεινόταν πολύ νοτιότερα από τη γραμμή Άρτας-Βόλου. Ενόψει της καταστροφικής αδυναμίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία θα μπορούσε πιθανώς να οδηγήσει στην πλήρη κατάρρευσή της στο προσεχές μέλλον, επικράτησε στο Λονδίνο, όπως και στη Βιέννη, η άποψη ότι μια εντελώς ανεξάρτητη Ελλάδα με μεγαλύτερη έκταση εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα των Δυνάμεων για να λειτουργήσει ως φραγμός απέναντι στη ρωσική επιρροή απ' ό,τι μια λιλιπούτεια Ελλάδα, υποτελής στους Οθωμανούς, υπό ρωσική προστασία. Έτσι, οι Δυνάμεις συμφώνησαν με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 22ας Ιανουαρίου / 3ης Φεβρουαρίου 1830 να ιδρύσουν ένα ανεξάρτητο ελληνικό κράτος με βόρειο σύνορο τη γραμμή μεταξύ της Άρτας και του Βόλου.⁸ Περιλάμβανε την Πελοπόννησο

7 Βλ. αναλυτικά προπάντων στο V. I. Seremetev, *Turcija I Adrianopol'skij mir 1829*, Μόσχα 1829· A. V. Fadeev, *Rossija i vostočnyj krizis 2och godov XIX veka*, Μόσχα 1958, σ. 312-369.

8 Η οριστική οριοθέτηση των συνόρων καθορίστηκε με τη Συνθήκη του Καλε-

και μερικά γειτονικά νησιά, τη Στερεά Ελλάδα έως το προαναφερθέν σύνορο, την Εύβοια, τις Κυκλάδες και τις Βόρειες Σποράδες. Έτσι, η πλειονότητα των Ελλήνων με τους οικιστικούς τους χώρους παρέμειναν έξω από το κράτος, η εξωτερική πολιτική του οποίου μέχρι το 1923 επιδίωκε την υλοποίηση της *Μεγάλης Ιδέας*, της ενσωμάτωσης των αλύτρωτων. Στις 13 Φεβρουαρίου 1832 αποφάσισαν η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία, οι οποίες έκτοτε εμφανίζονταν ως προστάτιδες Δυνάμεις της Ελλάδας, να προσφέρουν το στέμμα της Ελλάδας στον Όθωνα φον Βίττελσμπαχ, τον δευτερότοκο γιο του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου Α', ενός μεγάλου φιλέλληνα. Καθώς ο Όθων ήταν ανήλικος, κυβερνούσε στη θέση του από το 1833 έως το 1835 ένα βαυαρικό συμβούλιο Αντιβασιλείας, το οποίο αναμφισβήτητα πρόσφερε πολλά για τη συγκρότηση και την ανάπτυξη της καθημαγμένης χώρας και τον εκσυγχρονισμό της, όμως, όπως ακριβώς αργότερα ο εγγλίκας βασιλιάς, διέψευσε τις προσδοκίες των Ελλήνων για ενεργό συμμετοχή στην πολιτική εξουσία.

ντέρ Κιοσκ (9/21 Ιουλίου 1832). Το κείμενο στον Prokesch-Osten, *Geschichte des Abfalls*, τόμ. 6, σ. 310-313.